

Rozhovor přes bránu smrti: Jiří Gruša

Publikujeme imaginární rozhovor Evy Kantůrkové s Jiřím Grušou. Obě tyto osobnosti postihl neblahý osud roku 1968 po vstupu sovětských vojsk. Jiří Gruša byl roku 1982 jako signatář Charty 1977 donucen emigrovat do Bonnu a Evě Kantůrkové bylo po léta jako signatářce a mluvčí Charty 77 znemožněno publikovat. Svůj osud popsala v knize Přítelkyně v domě smutku, která byla v roce 1992 zpracována jako seriál České televize.

Jiříčku! Kamaráde!

Tak už mi dlouho nikdo neřek'. Naposledy v životě. Po něm pak už zbývá jen lítost nad vším, co jsme neudělali.

Například?

Například, že my dva se nikdy neobjali.

A proč bychom měli. Hlavně, že jsme pro sebe neumřeli.

Tak schválně: co si ze mě pamatuješ?

Když jsi mluvil v dlouhém nádechu, trochu překotně a náruživě, a když jsi při tom i maličko blýskal očima, věděla jsem, že je dobře; a když jsi zarputile nebo i jen vyčkávavě mlčel a díval se dolů mezi kolena, bylo zle. Nejlíp bylo, když ses smál.

To všechno se ti stalo?

To první často. To třetí svátečně. To druhé v mírnější podobě: jednou jsi byl hodně, hodně rozpačitý. Radši by ses neviděl. A já byla hodně, hodně našťvaná.

Budu hádat: přišli jsme v čtyřčlenné delegaci s Machoninovou recenzí na tvého „Pána věže“. Ludvík, Sergej, Jan Vladislav a já.

Přišli? Neohlášení jste mi vpadli do bytu! Parta moudrých. A abys ten drzý vpád ohladil, se stydlavou velkorysostí jsi mi věnoval Renanův „Život Ježíšův“. Uctivé převyprávění evangelií beletristickou řečí.

Abych tě ochránil před hříchem zpupnosti.

Tak proč Josef Zvěřina, a dokonce v teologickém díle!, o mém Ješuvovi napsal, že je líbzný! Byli jste, i s celou tou slavnou recenzí, pouzí zbrojnoši jediného správného katolíka a básníka s neukojenou ctižádostí Zbyňka Hejdy.

Dost těžko jsem se Renana vzdával!

Je to vzácná knížečka. První vydání českého překladu z franštiny z roku 1907, ve Světové knihovně ji vydalo slavné nakladatelství Otto, má vlepené ex libris z roku 1943, kdy patřila do knihovny nějakého Jindřicha Borče; a tys ji vyhrabal v antikvariátu.

Antikvariát! Nepřipomíná ti to něco!

Sklad za krámem! Po všech stěnách knihy v regálech od shora dolů. Nám pan antikvář dovolil hrabat se i dole při zemi, kam zapadnou nejvzácnější kusy, a Ludvík vyhrabal hodně starobylé vydání Snáře. Na místě si sedl a četl, ostatní stovky knih ho přestaly zajímat. A odnesl si pod kabátem podnět ke své nejslavnější knize.

Ve které tě parádně pomluvil.

Jo, popsal i tu Machoninovu recenzi. A chuť mého muže vás vyhodit. Ale k čemu by mu byli přátelé, kdyby o nich neměl co psát! On, který by nevyfabuloval ani jednoduchou příhodu!

To bylo řečí a posměchu ve Slávii u Kolářova stolu! A režimní zlolajníci si mnuli umaštěné pracky: disidenti se hádají!

Václav Černý napsal, že „Český snář“ je bomba hozená mezi chartisty.

Přiznej to: tak skvělou aféru dovedl vyrobit jen Ludvík Vaculík!

Aféry mají jepičí život. Stejně se pak naše přátelství provalilo. Na radě Obce spisovatelů Ludvík střežil mou autoritu předsedkyně jako ohař. Kolem dlouhého stolu, jeden vedle druhého, samej důležitěj chlap, a jejich jednání řídí ženská! Vaculík zvedl varovně obočí i při nevinné polemice. Museli z nás mít legraci.

Ludvík patriarcha. To mu sedí...A kromě Renana! – máš na mě v knihovně i jinou památku?

Všechny tvoje knížky. I ty poslední. Kromě návodu na použití Česka. Opisy ze samizdatu jsem věnovala Památníku písemnictví.

Staráš se.

Zbytečná ironie. A poslyš, Jiří Grušo! Máš vysvětlení pro to, že ses ještě v Čechách nestihl stát se klasikem?

Bažil bych po tom?

Nedávno jsem si v tvých knížkách zalistovala.

A zjištění?

Pro bytostnou českou střízlivost je v nich příliš poesie. Příliš fantasmie. Příliš nápadů. Příliš myšlenek. Příliš vědomostí. Příliš nezvyklostí. Příliš hravosti. Příliš tvořivého jazyka. Příliš podpráhového humoru. Příliš jemných narážek. Příliš umění. Pro české čtenářstvo, hlavně to dnešní, samá zátěž. I v tomhle krátkém rozhovoru je pro ně příliš krátká příležitost.

Ještě větičku! Ať psaná zůstane pro věčnost.

Dobře. Jsi v textech vždycky osobní. Střed děje. I když vyprávíš o jiných. A současně nad světem, který líčíš, poměrně vysoko čníš. Rafinovaně se do textu proplížíš v dvojí podobě: jako nepřehlédnutelné osobní Já s přidaným Já obecným. Pohled zdola i shora. Je to závratná šíře pohledu. Nechci rovnou říct, že shora na vše shlížíš Božím okem, i když sebevědomí bys na to měl.

Dál!

Přestože je to pohled kritický, není za ním postoj soudce. Jsi provokatér, Jiří Grušo! Budič. Tvoje knihy probouzejí nezvyklá vědomí. Estetická, vědomostní, mravní, erotická, duchovní, společenská. A protože jsi provokatér znalý a spolehlivý, dá se na tvůj pohled sázet. Mně tak připadal být napsaný hlavně „Dotazník“.

Konkrétně!

Tak například se divím, že čtenářky a milovnice odstínů šedi ještě nestihly objevit tvoje milostné scény. Ta na mostě a s tratí a s projíždějícím vlakem! Nechat se, a tělesně naprosto věrně, přejet milostnou představou. Ale netrap se. Máchu taky zplna objevili až po stu letech a hlavně v jeho erotických denících. Přízemní česká váhavost potřebuje na objevy klid a soustředění..

Hm. Neodolatelně kousavá, jako vždycky.

Dobře, budu tě citovat. „Kniha je dialog. Píšeme stále jen listy nějakému vzdálenému sympatizantovi. Listy z Kapadocie...opravdu neměly „za cíl vyvolat brutální sexuální sklony a nálady“, jak si myslel fíz! Naopak počítaly s případným soucitem příjemce. Dotazník je v tomto smyslu dokonce dvojdopis. Úřednímu dotazovateli, ale současně také čtenáři, který jak otázky tak odpovědi vnímá společně a má z nich vyvodit sympatii k dotazovanému.“ (Umění stárnout, str. 163)

A jak je to s tebou, ironická paní?

Jsem taky osobní, ale píšu svět zevnitř. Působivě a přesně. Přesnou atmosférou zvoleného jazyka. Baví mě napsat knihu třeba trojí řečí. Knihu s románem v románu. S příběhem v dialogu. Nejsem tak živelná.

Něco mi zaznělo v uších. Cože to řekl náš vzácný přítel a mentor?

Václav Černý řekl, „moc mudrujete, paní Kantůrková“.

Správně.

Nechci se hádat. Budu vlídná. V mojí knihovně má mezi různými pohledy a fotografiemi čestné místo tvoje Omluvenka,

Milý pane Kantůrek / byla u nás na túře / vaše paní Eva / takže to snad neva.

Písmo už úplně vybledlo, většina podpisů zůstala. Největší Pepy Danisze. Zdůraznil i titul: JUDr.

Blízký přítel, a prý konfident! Díky mým tůrám jsi poznala Petra Kabeše.

Živou část tvého životopisu! Studovali jste v Pardubicích, ve slavném gymnasiu Havla a Formana, po univerzitních studiích jste spolu vydávali „Tvář“ a „Sešity pro mladou literaturu“, a protože jste už v šedesátých letech vyvolávali skryté i otevřené spory s režimem, oba časopisy vám úřady zakázaly. Ty ses za Husákova normálu v Praze stihl docela slušně zabydlet, dvakrát ses oženil a nejniž jsi spadl do úřednické profese, kdežto Petr se v dotyčných osmdesátých letech živil tím, že na Kampě ve dne v noci v dřevěné boudě hlídal vládní Lichtenštejnský palác. Jedna z nechtěných ironií režimu.

Cítil se v Praze nerudně a osamocení.

A tak zatímco my se na tvých túrách utápěli v bouři slov, a taky v hudbě, kterou jsi vytrvale pouštěl na gramofonu, on sedával v koutě obývacího pokoje, někdy i na bobku, pálil jednu cigaretu za druhou, podmračený, odtažitý, neskutečně hubený a zasmušile mlčenlivý. Pro mě dlouho jen další divný chlapík tvé party.

A jednou se divný chlapík probral ze své básnivě zasmušilosti a taky něco pronesl, a Kantůrková užasle a dost nahlas řekla: „On mluví!“

A všichni ztuhli, ještě jsem na túrách nezískala jisté postavení, byla jsem tam spíš návštěvníkem než hostem, a tu mez jsem překročila...

Zaskočený Petr tě pak tím svým tlumeným způsobem nazval bolševičkou.

Když jsme se víc poznali, tak odsudek zmírnil: že jsem moc vehementní. A nakonec mě měl rád.

Dokaž to!

K vaší čtyřčlenné delegaci proti „Pánu věže“ se nepřidal.

To dokazuje jen jiný literární názor.

Měl v jižních Čechách nemanželského synka, tak to říkal, „můj synek“. Jezdil za ním a přespával u nás v Písku na chalupě. Někdy zůstal i několik dní.

Snášet celé dny nevrleho Kabeše, to zasluhuje metál.

Můj muž přijížděl z Prahy v pátek na víkend, chodili jsme mu na nádraží naproti, a jednou jsme dorazili moc brzy a uchýlili jsme se do hospody. Byla to taková ta správná putyka, jaké měl Petr v oblíbené. Když pak můj muž vystoupil z pražského autobusu, spatřil na konci nádraží dvě postavy, jedna dlouhá, hubená a hrozící, že se co chvíli v pase přelomí, druhá menší a podstatnější. Trochu se klátily, jedna podpírala druhou, a můj muž usoudil, že podpěrou jsem byla já. Po delší úvaze to Petr připustil.

Pěkná historka. Ale nedokazuje přátelství. Prostě vaši chalupu potřeboval.

Dobře. Jiná historka. Odseděli jsme si osmačtyřicítka v Bartolomějské, už ani nevím, jakou si pro zatčení vzali policajti záminku, a propustili mě zároveň s Petrem. Bylo k večeru, čas dobrý k tomu, rozloučit se s Jirkou Fouskem. To byl bachař, pardon, referent, mezi vězni hodně proslavený, nezarmoutil, neublížil, spíš se snažil zlepšit náladu, občas něco nedovoleného podstrčil, například vzkaz nebo cigaretu. Politickým projevoval zvláštní přízeň, téměř jako by se námi chlubil.

Věděli jsme, že bachaři, pardon, strážníci, chodí na obědy a na večeře do hospody v ulici Karoliny Světlé. Posazená napříč proti ulici Bartolomějské, byla hospoda zdaleka viditelná a vábivě se do ní vstupovalo po několika schodech; toho večera byla ale zhasnutá. Taxikář nám pak vysvětlil, že Prahu zahalil povinný státní smutek, zemřel Leonid Brežněv. „To se mu podobá,“ pravil Petr, „zrovna když chceme udělat správný skutek.“

To už jsi někde popsala.

A mimochodem, ještě k té vehemenci! Na dvoře chalupy zůstal po nějaké kůlně mocný sloup, nechala jsem ho obrůst hustým břechťanem a na jaře v něm hnízili kosové. Pozorovala jsem je, když vyváděli mladé. A jednoho jara, když se Petr rozvaloval v lehátku, začal se z hustého břechťanu ozývat dvouhlasý zoufalý ptačí křik, Petr se ale šklíbil tak významně, že jsem svou vehemenci popřela. Když křik umkl, našla jsem ve větvích břechťanu kosí mládě uvízlé nožičkou v propletenci hnízda.

Jistěže mrtvé, jinak bys to nevyprávěla.

Utlouklo se! A tvůj nejlepší přítel nic neuznal! Zadek jsem nezvedla já, ne on. Nemohl jsi na něj mít důraznější vliv?

Na Petra? Na toho zařatého balvana? Ostatně kosí historku už jsi někde popsala. A psala jsi taky někdy o mně?

Nedávno. V podobizně Václava Černého.

To mi uniklo.

Měl tě rád. Jako nikoho u stolu ve Slávii. Už ses natrvalo usídlil v Německu, a pan profesor se trochu pozapomněl, obhlédl stůl a neklidně se optal: „A kde je Jiří Gruša?“ Paměť poničená Alzheimerem mu mohla skrytě namlouvat, že už jsi zase v kriminále.

Nesnaž se mě dojmout.

Na nikoho z nás nevynaložil tolik energie, jako na tebe. Tys u toho nebyl, seděl jsi v Ruzyni, za prý pornografii a protirežimní „Dotazník“, a pan profesor překonal všechnu estetickou nechuť, právě pobouřenou jazykově dost zdivočelými texty Plastiků, a v posudku pro policii v tvých stíhaných dílech obhájil i řeč místy nespisovnou, i obrazy poměrně otevřené. Teze první: jsou ve tvém textu oprávněné, neboť slouží k vyjádření vnitřního obsahu příběhu; a teze druhá a hlavní: a jako věcně oprávněné jsou to tudíž prostředky výhradně umělecké; a řízl si měl odvodit: tedy žádné sprostáctví, žádná pornografie. Černého výklad ti pomohl z Ruzyně a myšlenka tvé obhajoby se dochovala i jako slavný esej. Právě jej se dovoláváš v textu mé podobizny Václava Černého.

Popojedem?

Chceš mluvit o tom, jak jsi po skončení studijního pobytu v New Yorku zůstal v Německu, protože v Čechách by tě nejspíš zas zavřeli; jak ses v Německu zabydlel, potřetí se oženil a přešel na psaní v němčině; jak jsi pak po převratu dvakrát za sebou sloužil vlasti jako její velvyslanec, nejdřív v Bonnu a pak ve Vídni; a jak ses v úřednické české vládě stal ministrem školství?

Nechci. Úředničina je pouze obživná.

Nechceš, protože do řádné vlády už tě pak pan profesor Klaus nepozval?

Sedali jsme pod Hradem na vyhlídce U zlaté studně, je odtamtud nejhezčí pohled na Prahu, a ty jsi byl smutně zklamaný a hluboce uražený. Ale protože nejsi žádný úředník, i onu dočasnou šestiměsíční ministerskou funkci jsi bral odpovědně a s invencí, v neztraceném zájmu o školství, ale taky z té uražené velkomyslnosti jsi pro prvňáčky napsal slabikář. Jiří Gruša, autor slabikáře! To tedy byl gól.

Táta, máma, Eda a já.

A ani slabikář se neujal. Děti emigrantů už ho nepotřebovaly a v Praze rozhodovali učebnicoví úředníci. Ale řekni! – kde se v člověku bere síla, že navěky nezanevře na nevděčnou vlast?

Kantůrčice! Zadrž! Nemusíš vždycky tak úplně všechno vyslovit tak úplně nahlas.

V Německu ses proslavil, dávali ti literární ceny, ve Vídni ses stal ředitelem diplomatické Akademie, už jsi Čechy nepotřeboval a vrátit ses nechtěl, tak proč jsi znova a znova obracel pohled do Čech? A teď nemluvíme o té knížečce pro turisty „Česko, návod k použití“.

Tuším, kam míříš. Baronka Sidonie Nádherná z Borutína.

Tvá největší výstřednost! Nápad tak velkolepý, že kolem sebe soustředil podobně velkolepou společnost. Jak jsi krásnou baronku objevil? Když jsi překládal Rilkeho „Elegie z Duina“?

Asi. Anebo že po sobě zanechala stopy v kulturní vídeňské atmosféře, která nezapomíná.

Sidi, tak jí říkali přátelé. Na zámku ve Vrchotových Janovicích hostila Karla Čapka, Franze Werfela, Adolfa Loose, Herbertu Masarykovou, miloval ji Max Švabinský a namaloval její nádherný portrét, byla ve Vídni

múzou Rilke a Karlu Krausovi, volně se pohybovala v Paříži, v Ženevě. Rilke za ní několikrát přijel do Janovic a Karlu Krausovi zřídila v přízemí zámku stálý příbytek, kde napsal „Poslední dny lidstva“. A abych nic nevynechala, sňatek se slavným Krausem jí žárlivý mladík Rilke rozmluvil.

Sidonie Nádherná přišla o svůj zámek dvakrát, za války tu nacisté zřídili dependenci SS, po Únoru emigrovala do Anglie a zámek zpola vykradený příčinlivými sousedy získalo Národní museum. Prozíravá Sidi, než odjela, největší zámeckou cennost, svou vybranou knihovnu, ukryla na nizozemském velvyslanectví. Svobodné Anglie si užila jen jeden rok, v roce 1949 zemřela a pochovali ji v malém městečku Denhamu.

A tebe, jak jsi tak překládal Duinské elegie a přes Rilka, a taky přes Krause ses seznamoval s krásnou Sidi a jejími stopami v německo-českém kulturním prolínání, napadlo, že je škoda nechávat Sidiin zámek muzejnicky umrtvený, když by mohl sloužit velkolepějším činnostem; a jako způsob, jak obnovit jeho tradici a vytvořit z Janovic něco na způsob českého Nohanu Georgie Sadové, jsi vymyslel Sidiin návrat. Nic menšího se v hlavě kulturního výstředníka neurodí!

Návrat domů! Přiznej, že tě to bavilo.

Jela jsem do Denhamu otevřít Sidiin hrob, úřední exhumace a církevního obřadu se zúčastnil náš velvyslanec a kulturní atašé, uchovalé kostičky jsem pak vezla v malé truhličce v podpalubí letadla, nejistá, jestli nerušíme Sidiin klid. Byl rok 1999, padesát let od Sidiiny smrti, a na zámeckém hřbitůvku, kde kdysi dávno Sidi pochovala rodiče a bratra dvojče Charlieho, ale taky své milované psy a koně, jste ty, ministr Pavel Dostál, katolický kněz a množství hostů, senátoři, poslanci, starostové, politici, mezi nimi i delegace německých zelených vedená Antje Vollmerovou, novináři, Sofiiiny šlechticí přátelé a Janovičtí sousedi uspořádali pohřeb. Akce Návrat domů! se chopila veřejnost, Kafkova společnost v den pohřbu uspořádala mezinárodní vědecké sympozium k výročí Karla Krause, zaměřené zejména na jeho vztah k Janovicím, o Sidi a Janovicích se začaly psát knihy...

A co po té nádherné Sidi v bodrých Čechách zůstalo?

Co jako vždy v bodrých Čechách zůstává: holá slupka vyprávění. Na zámku už je opět pouhé muzeum a návštěvníkům ukazují Švabinského portrét. Ale nejde zmarnit úplně všecko! Stáli jsme před Sofiiinou zachráněnou knihovnou s Karlem Kosíkem, a Kosík nahmátl jedno z čísel Krausovy „Die Fackel“, staříčké a napůl rozpadlé, z ranných dob naší První republiky a vášnivých dob Krausova inteligentního a jedovatého protizápecnického humoru. A jak slavnou „Pochodeň“ Kosík užasle převracel v rukou, mně se zazdalo, že se dívám na zázrak: sešli se tu!, v kontaktu přes věky, Karl Kraus a Karel Kosík!, dvě různé generace spřízněných myslitelů a kritiků. A tak letmo mě napadlo, že pouze z Grušovy výstřední myšlenky zřídít v Čechách Nohan, myšlenky pro Čechy příliš náročné, mohlo dojít k tomuto vzácnému doteku spřízněnosti a souznění.

Hm.

A mám ještě jeden důvod být trošičku patetická.

Mám se bát?

„Sie müssen eine Tschechische Bibliothek herausgeben!“ Tvá další naléhavá posedlost!

Berlín. Doktor Eckhart Thiele! Zanícený bohemista na vozíčku!

Osm let pracoval na tvém nápadu! Třiatřicet vybraných knih v německém překladu. Známá jména jste vynechali, Tschechische Bibliothek měla obsahovat hlavně objevy, třetina titulů byla přeložena poprvé. Ve výběru nacházím tvou ruku, Čep, Durych, Deml, Hostovský, Jedlička, Mácha, Součková, Weil, Weiner, Vančura...- další ze svých velkých skutků jsi věnoval svým láskám

Vynechala jsi Vaculíka a Kantůrkovou. Taky Škvoreckého.

Proč ses k tomuhle nápadu tak upjal? Získal jsi pro něj Boschovu nadaci, sháněl nakladatele, vědecké editory, překladatele. Z vozíčku mohl doktor Eckhart Thiele tak nanejvýš revidovat překlady.

Znala jsi ho?

Jezdily jsme s překladatelkou po besedách v různých městech, a v Berlíně jsme se s panem Thielem nestihli sejít. A nepřišel ani do Prahy, když mu Obec spisovatelů dávala za editorství České knihovny cenu. Přednášela jsem laudácie, děkoval, že tak znale o České knihovně ještě nikdo nepromluvil. Nakladatelství Random Haus nám poslalo soubor všech triatřiceti svazků, věnovali jsme je katedře germanistiky na Karlově univerzitě. To abys věděl, kam taky vede tvoje stopa.

Chci slyšet, cos povídala.

Dobře. Tohle je závěr laudácie. Každá ta knížka dosvědčuje láskyplnou a taky znalou editorskou péči. Řekla bych, že co kniha, to editorský nápad. Kdo profiloval celou edici i jednotlivé tituly, jako by žil ve vzrušeném prostředí posledních desetiletí kulturních Čech, a nikoli v Berlíně. Tak například z díla Richarda Weinerja jsou vybrány povídky, eseje a dopisy. Ani v Máchově svazku dopisy nechybějí, a Božena Němcová je prezentována hlavně korespondencí. Durychovu Boží duhu uvádí slavný Patočkův esej, Neruda je prezentován Obrázky z cest, Miladu Součkovou uvádí její objevitel Kristian Suda, jsou početně citovány Demlovy deníky. Rodinnou Jedličkovu kroniku uvádí Jiří Gruša. Čtenáři je poskytnuta různostrannost pohledů a vzájemných vztahů. Když jsem uvažovala, kterým jediným pojmem bych Českou knihovnu pojmenovala, napadal mě jediný: celostnost.

Tak tuhle stopu beru.

